

Sokolnicki, Michał

Z dziejów politycznych Płocka w latach 1919-1939

Notatki Płockie 49/2-199, 18-23

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z DZIEJÓW POLITYCZNYCH PŁOCKA W LATACH 1919–1939

Płocka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej dawnej Frakcji Rewolucyjnej (1928–1939)

Od chwili odzyskania niepodległości istniała w Polskiej Partii Socjalistycznej duża grupa działaczy-zwolenników Józefa Piłsudskiego. To oni w dniach zabójstwa prezydenta Gabriela Narutowicza chcieli pociągnąć partię do rozprawy z endecją i oddania władzy marszałkowi. Oni też poparli bezwarunkowo zamach majowy 1926 r. Główną postacią tej grupy był przewodniczący warszawskiego Okręgowego Komitetu Robotniczego (OKR) PPS Rajmund Jaworowski. Rozczarowana rezultatami zamachu PPS zaczęła przechodzić do coraz ostrzejszej opozycji wobec rządów pomajowych, co spotykało się ze sprzeciwem wspomnianej grupy działaczy. Sprawa stosunku do rządu stała się przyczyną największego rozłamu w PPS od czasu rozbitcia na PPS Lewicę i PPS Frakcję Rewolucyjną.

Opozycja warszawskiego OKR wobec linii partii spowodowała uchwałę władz partyjnych polecającą jego rozwiązanie. Jaworowski zdecydował się na rozłam. W terenowych ośrodkach partii propiłsudczykowscy działacze również zbierali swe siły wchodząc częstokroć w konflikt z miejscowymi władzami organizacji. Charakterystyczne, iż przeważnie byli to nie robotnicy, lecz np. urzędnicy, pracownicy instytucji państwowych czy samorządowych.

Do powstania nowej partii doszło w październiku 1928 r., a już w listopadzie odbyła ona swój pierwszy kongres. Przyjęła nazwę Polska Partia Socjalistyczna dawna Frakcja Rewolucyjna, świadomie nawiązując do przeszłości, gdy była kierowana przez Józefa Piłsudskiego. Program partii nie różnił się od programu PPS, zapowiadał walkę o socjalizm, jednak w bieżącej działalności partia zajęła postawę prorządową. Rozłamowcy pociągnęli za sobą również część związków zawodowych tworząc Centralne Zrzeszenie Klasowych Związków Zawodowych (od 1931 r. Centralę Zjednoczenia KZZ - CZKZZ). Związki te nie angażowały się raczej w akcje strajkowe (choć różnie przedstawiała się ta sytuacja w terenie), preferując rozwiązania polubowne z pracodawcami. W związku z tym liczba ich członków stale malała. Zresztą PPS zdołała wkrótce odbudować swe wpływy i znaczenie PPS dFR (po przejściowych sukcesach) systematycznie marginalizowało się.

Konflikt na tle stosunku do rządów pomajowych

ujawnił się i w płockiej organizacji PPS. Odszedł z niej bowiem Jan Mariański, dawniej - z ramienia PPS - członek władz miejscowej Rady Robotniczej i redaktor pisma „Młot i Pług”, działacz Związku Lejonistów¹.

Płocka konferencja okręgowa 24 października 1928 r. potępiła rozłamowców i opowiedziała się za polityką władz PPS². Jednak do rozłamu doszło i tu. Pismo zawiadamiające o powstaniu PPS dFR w Płocku nosi datę 2 grudnia 1928 r.³ Z pewnością już wcześniej toczyła się walka o pozyskanie członków PPS dla nowej organizacji. Władze Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS dFR tworzyli: Stanisław Jaworski -przewodniczący, Aleksander Łęski - sekretarz, Julian Rydzewski, Marcin Wawrowski i Jan Rędziński - członkowie komitetu (pierwszy i trzej ostatni to działacze partii z lat 1905-1910)⁴. Wszyscy byli członkami PPS. Choć nie pełnił funkcji partyjnych, dużą rolę odgrywał w nowej organizacji Jan Mariański.

Warto zwrócić uwagę, iż do nowej partii zgłosili akces ludzie zajmujący stanowiska w przedsiębiorstwach samorządowych lub państwowych. Zabezpieczali w ten sposób (zrywając z partią opozycyjną) swoją karierę, równocześnie gwarantując zgodną współpracę z władzami państwowymi⁵.

Na najbliższym posiedzeniu Rady Miejskiej swe wstąpienie do PPS dFR zadeklarowała również dotychczasowa radna z listy PPS Julia Roykiewiczowa⁶. 6 grudnia odbył się pierwszy wiec partyjny, na który przybyli działacze z centrali partyjnej w Warszawie m.in. Medard Downarowicz. Doszło do ostrej polemiki z występującym w imieniu PPS posem ziemi płockiej - Wincentym Kępczyńskim⁷. W/g „Dziennika Płockiego” do 10 grudnia wpłynęło z Płocka 40 deklaracji członkowskich PPS dFR. Sprawozdanie starosty płockiego z 1 grudnia 1928 r. informuje o 50 członkach nowej partii w Płocku⁸. Na zebraniu płockiego oddziału Stowarzyszenia byłych Więźniów Politycznych w dniu 1 stycznia 1929 r. postanowiono jednogłośnie przystąpić do PPS dFR⁹. Cała stara kadra płockich działaczy PPS z lat rewolucji 1905 r., byli bojownicy i zesłańcy znaleźli się w jej szeregach.

W 1933 r. zmienił się skład OKR. Przewodniczącym wybrany został Bolesław Graczyk (ławnik m. Płocka, działacz PPS z lat 1905-1907), sekretarzem - Czesław Jarocki, w skład komitetu weszli: skarbnik-Franciszek Sobociński (były bojowiec

PPS), członkowie: Michał Rędziński, Michał Zalewski i Edward Zawadzki (delegat z Warszawy)¹⁰. Pod koniec lat 30. przewodniczącym OKR został ponownie St. Jaworski, sekretarzem Franciszek Darowski, skarbnikiem Michał Zalewski, członkami komitetu: Julian Rydzewski (były bojowiec), Cz. Romanowski (delegat z Warszawy)¹¹.

W ślad za rozłamem w organizacji partyjnej podjęto próbę rozbicia związków zawodowych. W latach 1929-1930 w skład powstałej Okręgowej Rady Zawodowej CZKZZ weszły związki: szoferów (36 członków w 1929 r.), dozorców i służby domowej (ok. 200 czł. w 1929 r.), pracowników transportu rzeczno (150 czł. w 1930 r.), robotników budowlanych (574 czł. w 1930 r.), robotników przemysłu mięsnego (40 czł. w 1930 r.) oraz pracowników miejskich i zakładów instytucji użyteczności publicznej¹².

Okręgową Radą Zawodową kierowali na przestrzeni lat 1929-1939 m.in. J. Mariański, Al. Łęski, M. Zalewski, Stefan Habelman, Piotr Rydzewski, Edmund Paciorkowski i inni. Pod koniec lat 30. na czele rady zawodowej stali: J. Rydzewski-przewodniczący, Fr. Darowski-sekretarz, Jan Zalewski-skarbnik oraz członkowie: Ludwik Grycan i Kazimierz Krysiak¹³.

Rozłam, który dotknął CZKZZ w 1931 r. nie ominął i Płocka. W jego wyniku powstał jeszcze bardziej prorządowy (z czasem przechodzący na pozycje syndykalistyczne) Związek Związków Zawodowych (ZZZ). W Płocku do ZZZ przystąpiły związki pracowników instytucji i urzędów samorządowych i państwowych.

W 1935 r. w składzie Okręgowej Rady Zawodowej CZKZZ w Płocku znajdowały się związki: pracowników transportu rzeczno (110 członków), robotników budowlanych (137 czł.), pracowników samorządowych użyteczności publicznej (26 czł.), pracowników zakładów miejskich i użyteczności publicznej (41 czł.) oraz dozorców i służby domowej. Istniały one do wybuchu wojny¹⁴.

Związki zawodowe związane z PPS dawną Frakcją Rewolucyjną były organizacjami działającymi dość aktywnie. Z jednej strony pracownicy samorządowi i innych instytucji zapisywali się doń często w obawie przed utratą pracy. Z drugiej strony, deklarując prorządową postawę i wykorzystując zajmowane stanowiska (głównie w Magistracie), kierownicy tych związków na swój sposób działali w interesie robotników - związkowców, zapewniając im pracę przy robotach publicznych, jednocześnie nie dopuszczając do nich robotników związanych z PPS. W sprawozdaniu dla władz swej partii w okresie kryzysu gospodarczego¹⁵ komuniści płockcy oburzają się, że „fracy”, zapisując bezrobotnych

na listy osób przeznaczonych do prac publicznych, odgrywają rolę „uspokajaczy” bezrobotnych, a więc tej grupy społecznej, którą z racji warunków społecznych w jakich żyła, komunistom najłatwiej było zmanipulować i podburzyć do wystąpień. Swą pozycję szefowie „frakcji” wykorzystywali również chcąc wciągnąć w jej szeregi i robotników żydowskich, w celu wyrwania ich spod wpływów opozycyjnego Bundu¹⁶.

CZKZZ organizowała w Płocku dość często demonstracje, które kanalizowały niezadowolenie uczestników, nie dopuszczając do starć z policją. Zwykle organizowane przed ratuszem kończyły się wystaniem delegacji z listą żądań do prezydenta lub starosty¹⁷.

Aktywną działalność rozwinęło w Płocku Stowarzyszenie Oświaty Robotniczej (SOR) - powstałe na wzór PPS-owskiego Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (TUR). Na jego czele stali J. Mariański, Al. Łęski, St. Jaworski i inni. SOR prowadziło działalność odczytową w oparciu o własnych działaczy i zapraszając prelegentów z Warszawy¹⁸, kursy dokształcające dla robotników, pomoc w zatrudnieniu bezrobotnych członków SOR, kursy dla alfabetów. Stały charakter miała akcja dożywiania dzieci i organizowanie dla nich kolonii letnich¹⁹.

W 1935 r. powstało na terenie Płocka Towarzystwo Osiedli Robotniczych (na czele ze St. Jaworskim). We wrześniu 1936 r. zwróciło się ono do Zarządu Miasta o przydzielenie terenu pod budowę 24 domków dla robotników. Argumentowało w piśmie, że „w mieście Płocku daje się odczuwać brak mieszkań robotniczych, a szczególnie wysuwa się konieczność likwidacji mieszkań sutenerowych, [wobec tego TOR] postanowił przystąpić do akcji budowy osiedla robotniczego”²⁰.

W 1929 r. powstało koło Młodzieży Robotniczej przy PPS dFR. Działo ono przez kolejne 10 lat²¹.

Corocznie w marcu urządzano dla kobiet - członkiń i sympatyczek PPS dFR uroczystość z okazji dnia kobiet. Wiceprzewodniczącą Centralnego Wydziału Kobiecego PPS dFR była J. Roykiewiczowa²². Kobiety działały również we wspomnianym kole młodzieży oraz Stowarzyszeniu Oświaty Robotniczej²³.

Działacze PPS dFR (Al. Łęski, St. Jaworski) kierowali również płockim oddziałem Organizacji Młodzieży Pracującej (OMP) - sanacyjnej organizacji skupiającej młodzież ze środowisk robotniczych i usiłującej wszczepić jej ideologię piłsudczykowską²⁴.

Wobec przeciwników politycznych stosowała PPS dFR często terror fizyczny. Organizowała bojówki rekrutujące się niejednokrotnie z szeregów lumpenproletariatu, które napadały na zebrania polityczne lub na członków innych organizacji.

Szczególną nienawiścią darzono PPS za, jak to określano, „zradę” marszałka Piłsudskiego. Do tego rodzaju napaści dochodziło również w Płocku. 25 kwietnia 1929 r. po wiecu PPS bojówka „frakcji” uzbrojona w pałki i kamienie napadła na rozchodzących się robotników raniąc kilku. Rok później - 29 kwietnia 1929 r. bojówkarze pobili kilku radnych PPS wychodzących z posiedzenia Rady Miejskiej. Sprawa była poważna i policja zatrzymała kilku napastników. W październiku 1932 r. zdemolowany został lokal „Sokoła”, w którym odbywało się zebranie miejscowego Obozu Wielkiej Polski. Wśród zatrzymanych byli uczestnicy wcześniej wymienionych zajść. Władze patrzyły przez palce na te działania, a policja zawsze przybywała po fakcie. Pod koniec lat 30. przy organizacji PPS dFR powstała oficjalna milicja partyjna²⁵.

Corocznie obchodziła partia święto pierwszomajowe. Jednak podczas gdy pochody PPS gromadziły od kilkuset do kilku tysięcy osób, pochody „frakcji” liczyły 100-150 uczestników. Pochód ze sztandarami i orkiestrą posuwał się ulicami miasta tak zaprojektowaną trasą, by nie zetknąć się z pochodem PPS. W 1938 r. wzięła w nim udział po raz pierwszy umundurowana milicja partyjna w liczbie 12 osób. Na transparentach pojawiły się m.in. wezwania do walki z „endekofaszystem”²⁶.

W rok po swym powstaniu PPS dFR wzięła udział w wyborach do Rady Miejskiej, w których zdobyła 1463 głosy (12,3% oddanych głosów) co dało jej 3 mandaty w 26 osobowej radzie. W niewiele ponad pół roku później RM została rozwiązana i odbyły się nowe wybory. Partia zdobyła w nich 1668 głosów (12,1%) zdobywając znów 3 mandaty. Ławnikiem zarządu miasta został B. Graczyk. Radni klubu PPS dFR nie prowadzili w Radzie miejskiej samodzielnej polityki, tworząc wraz z radnymi sanacyjnymi i endeckimi rządzącą miastem większość. Systematycznie głosowali za nakładami na roboty publiczne i pomocą dla bezrobotnych. W kolejnych wyborach w 1934 r. partia (aby zapobiec ewentualnemu rozbiću głosów wyborców prorządowych) nie wystawiła odrębnej listy, a jej członkowie startowali z dalszych miejsc list sanacji (zresztą bezskutecznie). Start w ostatnich przed wybuchem wojny wyborach do RM w kwietniu 1939 r. partia potraktowała raczej demonstracyjnie. Nie mogła liczyć na większe poparcie, nie prowadząc samodzielnej polityki. Wynik wyborów - 115 zdobytych głosów stanowił zaledwie 0,15 % ogółu oddanych głosów²⁷.

W 1930 r. partia wzięła udział w wyborach do Sejmu, uzyskując w okręgu płockim 3987 głosów (3,1%) i nie zdobywając mandatu (do jego uzyskania potrzebne było ok. 20000 głosów)²⁸.

PPS dFR wzięła również udział w wyborach do Kasy Chorych w kwietniu 1929 r. zdobywając wśród ubezpieczonych 480 głosów tj. 26,8% wszystkich oddanych głosów co dało 8 mandatów (na 30) wobec np. 14 zdobytych przez PPS²⁹.

W skład płockiego OKR PPS dFR wchodziły komitety miejscowe partii w Sierpcu i Wyszogrodzie. Zostały one wymienione jako istniejące podczas Ogólnokrajowej Konferencji Partyjnej PPS dFR w czerwcu 1929 r.³⁰ W tymże miesiącu w Sierpcu partia zdołała uzyskać kilka mandatów (wg „Przedświtu” - 9)³¹ w wyborach do miejscowej Kasy Chorych. Ponadto działacze partii mieli wchodzić w skład zarządu sierpeckiego Centralnego Związku Zawodowego Robotników Budowlanych (zrzeszonego w CZKZZ) w lutym 1936 r. Natomiast w Wyszogrodzie PPS dFR miała zorganizować w 1929 r. uroczystość pierwszomajową. Jej działalność jednak wkrótce zamarła, z lutego 1933 r.³² pochodzi bowiem informacja o powołaniu w tym mieście ponownie komitetu miejscowego³³. Na fali wyborów do Sejmu w październiku 1930 r. powstał komitet partii w Raciążu³⁴, który po przegranych wyborach najprawdopodobniej szybko zakończył działalność.

Polska Partia Socjalistyczna dawna Frakcja Rewolucyjna była w Płocku (poza początkowym okresem) partią o małych wpływach. Jednakże i tak jej aktywność była tu większa aniżeli w skali całego kraju. Zawdzięczała to głównie osobistej energii swych przywódców oraz zajmowanym przez nich stanowiskom. Do schyłku swej działalności posiadała dość liczne związki zawodowe. Liczące się poparcie społeczne zdobywały ugrupowania o zdecydowanym obliczu ideowym jak PPS, Stronnictwo Narodowe czy BBWR, nie mogła go osiągnąć niezdecydowana czy ma być radykalna, czy prorządowa - PPS dawna Frakcja Rewolucyjna.

Narodowa Partia Robotnicza w Płocku (1920-1932)

Narodowa Partia Robotnicza (NPR) powstała w maju 1920 r. na kongresie zjednoczeniowym działającego w b. Królestwie Polskim Narodowego Związku Robotniczego (NZR) i Narodowego Stronnictwa Robotników (NSR) rozwijającego działalność w dawnym zaborze pruskim. Pośród stronnictw politycznych istniejących w Polsce NPR zajmowała miejsce w centrum plasując się na lewo od chadecji i na prawo od PPS. W dawnym zaborze rosyjskim największe wpływy posiadała w okręgu łódzkim i w Warszawie, choć jej organizacje istniały w wielu innych miejscowościach (m.in. w Płocku). Zgodnie z nazwą była NPR partią głównie robotniczą, jednak w mniejszych ośrodkach - co widać

również na przykładzie Płocka - jej klientelę stanowiły inne warstwy społeczne (rzemieślnicy, inteligencja, mieszczaństwo). Nie miejsce tu na omawianie programu partii, przedstawiony został w opracowaniach na temat dziejów wielkopolskiej czy pomorskiej NPR, jak również w pracy H. Przybylskiego³⁵.

W Płocku NPR kontynuowała tradycję Narodowego Związku Robotniczego, którego dzieje jednak nie wchodzi w ramy niniejszego opracowania. Wśród jej członków i sympatyków przeważali przedstawiciele inteligencji i warstw rzemieślniczych. W chwili powstania NPR na jej czele stał w Płocku Bolesław Skupiński - przedstawiciel inteligencji, urzędnik płockiego Magistratu, działacz Związku Zawodowego Pracowników Miejskich. W zarządzie działali ponadto aktywnie Stanisław Grubowski i Franciszek Szczepański - rzemieślnicy. Działalność partii koncentrowała się głównie na pracy w Radzie Miejskiej. Od czasu do czasu urządzało wiece partyjne. O jednym z nich informuje prasa, iż odbył się w maju 1921 r. i dotyczył poparcia dla trwającego III powstania śląskiego. Głównym mówcą był B. Skupiński³⁶.

W ciągu następnego roku w płockiej organizacji NPR musiało dojść do wewnętrznych konfliktów. B. Skupiński opuścił partię. Według niego samego odszedł z organizacji zniechęcony do wszelkiej działalności politycznej, według K. Mayznera został z niej usunięty. Odszedł również St. Grubowski³⁷. Na czele stanął Fr. Szczepański, ale główną postacią NPR w Płocku stał się Kazimierz Mayzner - adwokat, radny miasta, inicjator wielu przedsięwzięć kulturalnych, osoba tyleż inteligentna i pełna talentów co ambitna, jedna z najwybitniejszych osobowości miasta w okresie dwudziestolecia³⁸.

Pod nowym kierownictwem organizacja odżyła. Płocka NPR, chociaż (jak zresztą cała partia) wyrosła z pnia endeckiego, już w latach 1919-1922 powoli przesunęła się od prawicy ku centrum, teraz kierowała się coraz bardziej na lewo. W korespondencji z Płocka do centralnego organu NPR „Sprawy Robotniczej” z lipca 1922 r. wyraźnie dystansowano się od endecji, chadecji i kleru kokietyując radykalnie nastawioną inteligencją³⁹. Stojący na czele płockiego Zarządu Okręgowego partii wchodzącego w skład zarządu wojewódzkiego w Warszawie - Fr. Szczepański wszedł do tegoż wojewódzkiego gremium⁴⁰. Oprócz Mayznera i Szczepańskiego do aktywniejszych działaczy NPR należeli Ludwik Gałkowski i Jakub Gołębiowski. Partia startowała w wyborach do Rady Miejskiej w 1923, 1924 i 1927 r. oraz w wyborach do Sejmu w 1922 r. Gdy w lipcu 1926 r. w Narodowej Partii Robotniczej nastąpił rozłam na tle stosunku do za-

machu majowego i współpracy z nowym rządem, płocka organizacja zajęła postawę wyczekującą i wysłała swych przedstawicieli na kongres tej części partii, która pozostała przy nazwie NPR i przeszła do opozycji wobec rządów pomajowych. Delegatami na kongres partii odbyty w Toruniu w dniach 17-18 października 1926 r. byli K. Mayzner i Fr. Szczepański⁴¹. Jednak już we wrześniu 1927 r. -jak informował Urząd Wojewódzki w Warszawie starosta płocki- na terenie miasta ukazała się odezwa zarządu okręgu płockiego NPR, w której stwierdzono łączność z propiłsudczykowską NPR Lewicą⁴². Trudno powiedzieć dlaczego płocki działacz dokonali ostatecznie takiego wyboru. Dużo później K. Mayzner tłumaczył (a to on był spiryтус movens płockiej NPR), że zawsze czuł się piłsudczykiem. Być może we współpracy z obozem rządzącym widział najlepszą okazję zrealizowania swych poglądów politycznych. Nie można jednak wykluczyć, że postanowił po prostu przyłączyć się do zwycięskiego obozu licząc na ewentualne profity.

W wyborach do Rady Miejskiej w listopadzie 1927 r. NPR (teraz już NPR Lewica) po raz ostatni wystąpiła w Płocku jako samodzielna siła polityczna. W styczniu następnego roku, gdy przed wyborami do Sejmu i Senatu utworzony został Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (BBWR), płocka NPR Lewica zgłosiła do niego akces. W okolicznościowej odezwie napisano, że w płockiej NPR wszyscy stanęli przy boku Józefa Piłsudskiego⁴³. W październiku 1928 r. Fr. Szczepański reprezentował płocką organizację na zjeździe NPR Lewicy z terenów b. kongresówki⁴⁴. Podobnie jak przy wyborach do Sejmu w 1928 r., również przy wyborach do Kasy Chorych w lutym 1929 r. i wyborach do Sejmu w 1930 r. NPR Lewica w Płocku przystąpiła do BBWR⁴⁵. Wiadomo jeszcze, że K. Mayzner, Fr. Szczepański i J. Gołębiowski reprezentowali Płock na ostatnim zjeździe NPR Lewicy w październiku 1932 r., kiedy to m.in. zmieniono nazwę partii na Narodowe Stronnictwo Pracy (NSP)⁴⁶. Nie ma jednak żadnych śladów działalności tej partii w Płocku. Za to dawni członkowie NPR Lewicy zaangażowali się w działalność organizacji prorządowych: BBWR, Związku Związków Zawodowych (ZZZ) czy Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN)⁴⁷.

Głównym, a właściwie jedynym polem działalności NPR w Płocku, była praca w Radzie Miejskiej (nie istniały tu związki zawodowe związane z narodowym ruchem robotniczym). W wyborach z 1919 r. w Radzie Miejskiej znalazło się dwóch członków ówczesnego NZR tj. Fr. Szczepański i L. Gałkowski. Członkowie tej partii startowali z list komitetu wyborczego stanowiącego koalicję endecji, chadecji i właśnie NZR. Ponadto w składzie RM był również

K. Mayzner, który startował z utworzonej przez siebie listy pracowników urzędów i instytucji. ławnikiem Magistratu został L. Gałkowski⁴⁸.

W kolejnych wyborach w listopadzie 1923 r. NPR pod faktycznym kierownictwem K. Mayznera startowała samodzielnie dystansując się tak od prawicy (endecji) jak od lewicy (PPS). W wyborczej propagandzie przedstawiała się jako poważne i rozsądne ugrupowanie centrum, zajmujące „stanowisko szczerze demokratyczne, łączące wszystkie polskie warstwy pracujące zarówno umysłowo, jak i fizycznie”⁴⁹. W wyborach partia uzyskała 581 głosów tj. 7,6% całości oddanych głosów i zdobyła dwa mandaty (na ogólna liczbę 26). Do RM weszli K. Mayzner i Fr. Szczepański⁵⁰. NPR zawiązała wraz z PPS i stronnictwami żydowskimi koalicję, K. Mayzner został wybrany prezesem RM, a L. Gałkowski pozostał na stanowisku ławnika Zarządu Miasta. Pełniąc rolę języczka u wagi, mogła NPR w sposób istotny wpływać na poczynania władz miejskich. Gdy w dniu 26 stycznia 1924 r. radni endecy złożyli mandaty i wycofali się z pracy w radzie miasta, jej znaczenie spadło do roli nieznacznej mniejszości. Wobec niezgody z partnerami z PPS w dniu 15 kwietnia 1924 r. radni NPR również złożyli mandaty⁵¹. Posunięcie to spowodowało konieczność rozpisania nowych wyborów. Odbyły się one 7 września 1924 r. i dały NPR 586 głosów (5,9% wszystkich oddanych). Mandaty utrzymali K. Mayzner i Fr. Szczepański. Tym razem władze miejskie wyłoniono w drodze powstania „wielkiej koalicji” wszystkich stronnictw. K. Mayzner został wiceprezesem RM⁵². Trzeba w tym miejscu powiedzieć, że przy okazji tych i poprzednich wyborów NPR, a szczególnie K. Mayzner był obiektem szczególnej nagonki prasowej ze strony endecji, nie mogącej znieść jego współpracy z PPS i radnymi żydowskimi (być może nienawiść ta była również efektem żydowskiego pochodzenia Mayznera).

W następnych wyborach w 1927 r. NPR znalazła rywali w środowisku, do którego się odwoływała, w postaci listy wyborczej Chrześcijańskich Rzemieślników i Kupców (na pierwszym miejscu tej listy znajdował się Stanisław Grubowski) oraz, w pewnym stopniu, powstałej niedawno Partii Pracy. Wskutek tego otrzymała tylko 466 głosów tj. 5% ogółu oddanych głosów i zdobyła jeden mandat (K. Mayzner)⁵³. Po wyborach władzę przejął zarząd miasta sformowany przez koalicję PPS, Bundu i Poalej Syjonu. W wyborach z 1927 r. NPR (teraz NPR Lewica) po raz ostatni wystartowała samodzielnie. W 1928 i 1930 r. w wyborach do Sejmu

weszła w skład BBWR, w 1929 i 1930 r. jej członkowie znaleźli się na listach kolejno tzw. Polskiego Bloku Gospodarczego i Demokratycznego Bloku Wyborczego⁵⁴. Wobec tego, że nie reprezentowali tam już NPR sprawa ta wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Raz tylko wzięła NPR samodzielnie udział w wyborach do Sejmu. Miało to miejsce w październiku 1922 r. Przed dniem wyborów partia urządziła szereg wieców przedwyborczych, na których usiłowano polemizować z programem endecji i PPS. Tak np. na wiecu w dniu 10 października 1922 r. K. Mayzner twierdził, że PPS jako partia nie ma przyszłości i część jej członków przejdzie na stronę komunistów, a część zasili szeregi NPR. Odpowiadali Leon Przybylski i Wincenty Kępczyński z PPS, przypominając, że NPR wywodzi się z endecji i wskazując na jej chwiejne stanowisko w sprawie reform społecznych. Następnie doszło do słownej utarczki między endekiem Tadeuszem Świeckim, który wyrzucał NPR, że będąc dzieckiem endecji, jest dzieckiem wyrodnym i niewdzięcznym a zaproszonym na wiec posem NPR Wincentym Galińskim przekonującym, że Związek Ludowo-Narodowy (główna partia endecji) poza nazwą nie ma nic wspólnego z ludem ani z narodem⁵⁵. Również na kolejnym wiecu mówca NPR, zaproszony z Warszawy Grzybowski, przeciwstawił Chjenę⁵⁶ jako reprezentującą kapitał, NPR - jednoczącej inteligencję pracującą i robotników⁵⁷. Na liście wyborczej kandydatów do Sejmu znaleźli się m.in. K. Mayzner i L. Gałkowski. Wynik wyborów okazał się jednak dla NPR żalorny. Partia zdobyła zaledwie 219 głosów (z czego 190 w Płocku) tj. 0,16% głosów oddanych w całym okręgu⁵⁸.

Narodowa Partia Robotnicza była w Płocku, w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości, organizacją o stosunkowo dużym znaczeniu. Właściwie należałoby to uściślić do okresu siedmioletniego, lat 1920-1927. Ta ostatnia data kończy okres samodzielnej działalności partii. Lawirując między lewicą a prawicą, mimo małego poparcia społecznego, współuczestniczyła w rządzeniu miastem. Warto zauważyć, że NPR zdobywała głosy jedynie przy okazji wyborów samorządowych. To było jej jedyne pole działania. Potwierdza to znikoma liczba uzyskanych głosów w wyborach sejmowych 1922 r. Jej przystąpienie do obozu piłsudczykowski zakończyło okres politycznej samodzielności i aktywności, choć partia istniała gdzieś na marginesie życia politycznego jeszcze przez kolejne sześć lat.

- 1 Na uroczystości w październiku 1928 r. „Robotnik” tytułuje go „ob. Mariańskim”, a nie jak uprzednio „tow. Mariańskim” - „Robotnik” nr 287, 15 X 1928.
- 2 „Robotnik” nr 302, 26 X 1928.
- 3 Archiwum Państwowe w Płocku (APP): Starostwo Powiatowe w Płocku (SPP), t. 19, k. 294.
- 4 Tamże.
- 5 Np. J. Mariański był sekretarzem Zarządu Miasta Płocka, St. Jaworski - dyrektorem wodociągów miejskich.
- 6 Dziennik Płocki nr 290, 15 XII 1928; „Głos Ziemi Płockiej”, nr 272, 14 XII 1928.
- 7 „Przedświt” nr 64, 13 XII 1928.
- 8 „Dziennik Płocki” nr 285, 10 XII 1928; Archiwum Miasta St. Warszawy (AMW): Urząd Wojewódzki Warszawski (UWW), t. 26, k. 687.
- 9 „Głos Ziemi Płockiej” nr 6, 8 I 1929; „Przedświt” nr 6, 6 I 1929.
- 10 AMW: UWW, t. 72, k. 119.
- 11 „Kalendarz - Informator Mazowska Płockiego na rok 1938”, Płock 1937, s. 97; AMW: UWW, t. 109, k. 346.
- 12 APP: SPP, t. 15, k. 30, 111, 161; „Przedświt” nr 79, 21 III 1929, nr 86, 28 III 1929.
- 13 APP: SPP, t. 15, k. 30, 111, 161; „Kalendarz - Informator ... na rok 1938”, s. 97.
- 14 APP: SPP, t. 19, k. 260-261; „Kalendarz - Informator ... na rok 1935”, k. 90, ... na rok 1938, k. 97; AMW: UWW, t. 106, k. 905.
- 15 Archiwum Akt Nowych (AAN): Komunistyczna Partia Polski (KPP), 158/XII - 12, t. 7, k. 9 - sprawozdanie za luty 1932 r. „Dziennik Płocki” nr 137, 14 VI 1930.
- 16 Tamże nr 114, 20 VI 1929, nr 298, 20 XII 1930, nr 3, 3 I 1931, nr 92, 21 IV 1931; „Kurier Mazowiecki” nr 109, 14 V 1937, nr 63, 18 III 1938, nr 97, 28 IV 1939, nr 116, 23 V 1938; w sierpniu 1932 r. starosta płocki skonfiskował ulotkę PPS dFR skierowaną do robotników miasta i robotników małorolnych i bezrolnych - „Kurier Mazowiecki” nr 187, 27 VIII 1932.
- 18 M.in. w marcu 1938 r. z odczytem na temat „Sytuacja Polski na tle międzynarodowych przemian politycznych” wystąpił Adam Szczypiorski (ociec pisarza Andrzeja Szczypiorskiego) - APP: Akta Miasta Płocka (AMPI), t. 25778, k. 22; zob. też „Kurier Mazowiecki” nr 229, 5 X 1937.
- 19 W czerwcu 1937 r. SOR liczyło w Płocku 40 członków (APP: AMPI, t. 25778, k. 11); w styczniu 1939 r. prowadziło akcję dożywiania 48 dzieci, a w maju 1939 r. - 40 dzieci (APP: AMPI, t. 25778, k. 41, 44); zob. też APP: AMPI, t. 25778, k. 35. APP: AMPI, t. 27172, k. 2; „Kurier Mazowiecki” nr 226, 28 IX 1936.
- 21 „Kalendarz - Informator ... na rok 1937”, Płock 1936, s. 94; ... na rok 1938, s. 97; „Kurier Mazowiecki” nr 248, 29 X 1938.
- 22 „Przedświt” nr 109, 22 IV 1929.
- 23 „Kalendarz - Informator ... na rok 1938”, s. 97; APP: AMPI, t. 25778, k. 35.
- 24 W lipcu 1934 r. OMP w Płocku prowadziło budowę kajaków oraz obsługiwało betoniarkę; w rok później liczyło 245 członków, z czego na obozach poza Płockiem pracowało 170 osób. Przy OMP powstał klub sportowy „Jur” (nazwa dla uczczenia prezesa organizacji Janusza Jura Gorzechowskiego) mający sekcję bokserską, lekkoatletyczną, kolarską i gier sportowych (m.in. piłki nożnej) - „Dziennik Płocki” nr 141, 22 VI 1934, nr 172, 31 VII 1934, nr 181, 10 VIII 1934; „Kurier Mazowiecki” nr 47, 27 VII 1935, nr 54, 6 VIII 1935.
- 25 „Robotnik” nr 117, 27 IV 1929; „Dziennik Płocki” nr 100, 29 IV 1930, nr 101, 30 IV 1930; „Głos Mazowiecki” nr 52, 8 III 1933; „Kurier Mazowiecki” nr 177, 8 VIII 1939.
- 26 Patrz coroczne notki o obchodach 1 Maja w Płocku zamieszczane w prasie płockiej; także: „Walka” nr 75, 18 V 1931, nr 127, 8 V 1932, nr 19, 8 V 1938 oraz AMW: UWW, t. 107, k. 17.
- 27 „Dziennik Płocki” nr 235, 12 XI 1929, nr 221, 23 IX 1930; „Głos Mazowiecki” nr 113, 18 V 1934, nr 93, 22-23 IV 1939; w dniu 13 kwietnia 1937 r. radny bloku bezpartyjnego (sanacji) ogłosił, iż reprezentuje od tej chwili PPS dFR - „Kurier Mazowiecki” nr 100, 30 IV 1937.
- 28 „Dziennik Płocki” nr 269, 17 XI 1930.
- 29 „Przedświt” nr 117, 30 IV 1929.
- 30 Tamże nr 150, 3 VI 1929.
- 31 Tamże nr 168, 21 VI 1929.
- 32 AMW: UWW, t. 98, k. 42 - prezes związku Jan Przybyszewski (członek PPS dFR).
- 33 „Przedświt” nr 136, 19 V 1929; AMW: UWW, t. 67, k. 84.
- 34 „Przedświt” nr 275, 7 X 1930.
- 35 Cz. Demel, J. Krawulski, K. Rzepa, *Działalność NSR i NPR w Wielkopolsce w latach 1917-1937*, Warszawa - Poznań 1980; Wapiński R., *Działalność Narodowej Partii Robotniczej na terenie województwa pomorskiego w latach 1926-1930*, Gdańsk 1962; Przybylski H., *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926-1937*, Warszawa 1980.
- 36 „Kurier Płocki” nr 104, 10 V 1921.
- 37 „Głos Wyborczy” nr 1, 1 XI 1923; „Dziennik Płocki” nr 250, 3 XII 1923.
- 38 K. Mayzner był już w 1918 r. członkiem NZR w Płocku, występował na jego wiecach, jednak później jego aktywność jako członka wspomnianej partii wyraźnie zmalała.
- 39 „Kurier Płocki” nr 157, 15 VII 1922.
- 40 „Tydzień Płocki” nr 5, 2 IV 1924.
- 41 „Dziennik Płocki” nr 242, 19 X 1926.
- 42 AMW: UWW, t. 20, k. 477.
- 43 „Głos Ziemi Płockiej” nr 3, 22 I 1928.
- 44 „Dziennik Płocki” nr 251, 29 X 1928.
- 45 „Głos Ziemi Płockiej” nr 35, 12 II 1929; „Dziennik Płocki” nr 253, 30 X 1930.
- 46 „Dziennik Płocki” nr 215, 28 IX 1932.
- 47 W wyborach do rady miejskiej w 1934 r. Szczepański kandydował z listy ZZZ - „Dziennik Płocki” nr 117, 25 V 1934; Mayzner był we władzach OZN - „Kurier Mazowiecki” nr 139, 22 VI 1938.
- 48 F. Dorobek, *Pierwsze w Niepodległej Polsce wybory samorządowe do Rady Miejskiej*, [w:] *60 lat Niepodległości Polski*, Płock 1978, s. 53, 58.
- 49 „Głos Wyborczy” nr 1, 1 XI 1923.
- 50 „Dziennik Płocki” nr 273, 30 XI 1923, nr 282, 12 XII 1923, nr 284, 14 XII 1923, nr 209, 11 IX 1924.
- 51 „Dziennik Płocki” nr 91, 17 IV 1924, nr 93, 19 IV 1924, nr 195, 25 VIII 1924.
- 52 „Dziennik Płocki” nr 207, 9 IX 1924, nr 209, 11 IX 1924, nr 228, 4 X 1924.
- 53 „Dziennik Płocki” nr 256, 7 XI 1927, nr 257, 8 XI 1927.
- 54 „Dziennik Płocki” nr 231, 7 XI 1929, nr 214, 15 IX 1930.
- 55 „Młot i Pług” nr 5, 18 X 1922.
- 56 Skróc od: *Chrześcijańska Jedność Narodowa - blok partii prawicowych*. Nazwa Chjena używana była przez przeciwników politycznych.
- 57 „Kurier Płocki” nr 251, 5 XI 1922.
- 58 „Kurier Płocki” nr 228, 8 X 1922; T. Świecki, Fr. Wybult, *Mazowsze płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1932, s. 413.